

יהודי אפגניסטן בזמן פוגרום עדות ראיה של המורה נפתלי אברהמוף

לט. עיר במהפכה ופחד היהודים

בשני רגעים הפך המקום למהפכת סדום. כל העיר נסגרה על חנויותיה וכל איש רץ לביתו. הפחד הכפיל את המבוכה. הצבא שנתפכח משכרונו נתאבן מפחד על האחריות על המעשה. כשנודע הדבר למפקד הצבא שהתפטר ירה במביא הבשורה הרעה והרגו על מפתן ביתו. ואחרי הכול, לולא הוא – אבן על אבן לא היתה נשארת בעיר הראת. במהירות קדחתנית וביד פלדה תפס את צבאו וקציניו ויגע אותם עד מות בתהלוכה צבאית ברחובות העיר במשך כל היום. את החנוונים הכריח לפתוח את חנויותיהם ובסוף שלושה ימים חזר הסדר על כנו. ואת רוצחי המושל שלח לעולם האמת, עשרים ושנים איש במספר, כפי שאומרים הרגם הוא באקדחו אחד אחד בלילה אחד.

המפקד חילק את צבאו לשבטים [ליחידות על בסיס שבטי], הגדיל את מספר האנשים בגדוד בני שבטו הנאמן לו, וביד חזקה ועורמת שועלים ריסן את הצבא הפראי המשתולל כסוס מלחמה ביום קרב [עפ"י זכריה יד, ג]. על תושבי העיר נפלה אימה. הכל התחבאו במסתרים מפחד הצבא שמא ישלח ידו בביזה כנהוג במקרים כאלה, והיהודים על אחת כמה וכמה, טעם הפרעות בעבר עמד בפיהם של זקני היהודים, שזכרו את תעלולי הצבא בשולחו יד בביזה ברכוש ובנפש¹.

אשת המושל הנרצח בכתה תמרורים וביקשה שיוציאו את נבלת [גופת] בעלה המתגוללת ברפש ויקברו אותו כראוי. חלק מן הצבא המזוין יפה [החמוש היטב] התנגד לכך. חלק שני רצה את הדבר בכל מאודו. מלחמת אחים עמדה להתפרץ בין הגדודים. רק בכוחו של המפקד שלא איבד עשתנותיו ביום גורלי זה עבר הענין בשלום. בלוויית שני קציניו הנאמנים שמר במכוניות [במכוניות] יריה על בית הנשק ולא נתן לצבא המורד לשדודו. בינתיים קרא אליו את שבטו הנאמן מחוץ לעיר, ולימדם מה שלמדם. למחרת כינס סביבו את כל הצבא והמורדים בכלל, התחנן לפנייהם לחדול מריב אחים ולהגן על העיר מפני גדודי האויב הכופר הרוסי, העולה על העיר לכובשה. 'מפי מרגלים נודע לי' – המשיך המפקד – 'שצבא חזק נראה ממרחקים ופניהם מועדות לעבר היראת'². הצבא האמין ויצא מן העיר וגדודי המורדים ראו את עצמם נתונים פתאום בין שני גדודים נאמנים ונכנעו. פרקו מעליהם את נשקם ושלחו את האנשים איש לביתו. אנשים אחדים ששלחו את ידם בביזה הולקו בשערי העיר עד מות, את בני מעיהם הוציאו מבטנם וחרוזם לצוארם למען יראו ויִראוּן [עפ"י תהילים מ, ד].

מ. היהודים בזמן פוגרום

פחד היהודים בשלושת הימים האלה היה נורא, הבתים הורקו [רוקנו], כל החפצים משרוך ועד נעל החביאו במרתפים ובפרוסת לחם ביד רצו כולם לחצר ביהכ"נ [בית הכנסת] למצוא סתר ותפילה. הנשים

¹ כוונתו של אברהמוב למצב היהודים בתקופת מלחמות הח'אנים בשנים 1859-1880. ראה גר'י-קורות זמנים, עמ' 144 ואילך, יהושע-מנחם ישראל, עמ' 162 ואילך. ראה שם (הערה 24) מקורות על מלחמות הח'אנים.

זאת לא הייתה שמועה סתמית. הרוסים אכן הזיזו גדודים אל תוך אפגניסטן כמשקל נגד למעורבות הבריטית. ראה סעיף מב להלן.

המבוהלות, הילדים, הזקנים הפכו את בית הכנסת לגיהנום והרעישו את אמות הסיפים בצעקותיהם אל האלהים. רבים היו המתעלפים מפחד, רבים היו הפצועים מן המהומה והריצה ברחובות ומשבאה השמועה שיהודים אחדים נהרגו יחד עם המושל, עלתה זעקת האומללים השמימה.³ התינוקות והזקנים זעקו ללחם ואין, האימהות האומללות קיללו את בניהם שישתקו, הזקנים עפרו ראשם בעפר והכו על לבם כעל סדן והתוודו על עוונות הצעירים הרבים העוברים על 'בל תשחית' [ויקרא יט, כז – גילוח הזקן בתער], עוון טיולים בשבת. [יציאה מתחום שבת], על עוון הזנחת התורה, על עוון ועל עוון⁴⁷¹... וקראו אל הצעירים הללו קול חזק להתפלל לה' שישוב מחרון אפו וירחמנו.

אודה על האמת, שפחדם דבק גם בי,⁵ וכהוגן: הדבר קרה בשעת הצהריים, בשעה שהייתי סועד את ארוחת. ופתאום פרצו אנשים הביתה לקחוני בכוח לביהכ"נ, ואחדים יעצוני שאוציא את משקפי ואחליף את בגדי וכל זה בלא שום ביאורים. הצבא מרד פתאום, ופתאום העיר היתה כמרקחה ועד שהגיעה השמועה לגיטו היהודי עברה מחצית השעה, בביהכ"ס [בבית הכנסת] ממש נטרפה עלי דעתי מן המחזה, ההמון הרב הבוכה והצועק בהיסטריקה של פחד. בעיקר תקפני הפחד מפני הבשורות הרעות והמוגזמות של העיר שהוכרעה לטבח ועל שאנו היהודים חסידי המגן [המלך אמאן אללה] נתונים עכשיו לחסדי אלהים ומחכים למאכלת [לעקדה, למות]. הצבא שהתפזר בעיר לשמור על הסדר מלא את תפקידו באמונה. ומפיו של קצין אדיב נודע ליהודים מן הנעשה בעיר וכי לא 'כצעקתה' [עפ"י בראשית יח, כא] היא, ולאט לאט שבה המנוחה.

מרבית היהודים ונשותיהם בילו את הלילה בחצר ביהכנ"ס ואף אותי הכריחו להוציא [לבלות] לילה ארוך אחד במרתף צר עם ששה פחדנים אחרים כמוני, מרתף שלא היה בו מקום אף למתוח את הרגלים. עלה מתנענע, צלצול כלי, הגבירו את הפחד והלהיבו [החרידו] את ההמון, ועם כל קול וכל רחש התחילו זועקים אל האלוהים ועד עלות השחר לא עצם איש עין. העצבים נעשו חדודים עד שעדת גברים גדולה התנפלה על בחור לץ שהפחידם ברעש קל והרביצה בו מכות נאמנות. בין כל ארבע מאות המשפחות של יהודי העיר⁶ הלכו לישון לבתיהן רק ארבע, אלה היה בידם במה לעמוד על נפשם [חמושים בנשק]. גדול הוא האלוהים וגדול כוחו של האקדח מתחת לכר ומגן על בעליו בשעת הצורך. יהודי אחד, שמעון גד, שקרה לו המקרה לעמוד בסמוך לארמון המושל בשעת הרצח, הוכה ע"י כמה אנשי צבא בקת הרובה

³ על בית הכנסת כמקום מקלט בעת פוגרום מצאנו כמה עדויות מזמנים אחרים: מולא מתתיה גרג' מתאר פוגרום בשנת תרל"א (1871), שבו בזזו את רכוש היהודים שמצאו מקלט בבית הכנסת (ראה גרג'-קורות זמנים, עמ' 145-146); בדצמבר 1880 נעשה ניסיון לכבוש את הראת. תיאור בריחת היהודים מבתיהם ומציאת מסתור בבית הכנסת דומה לתיאורו של אברהם מוב (ראה גרג'-קורות זמנים, עמ' 147-148). ישראל מישאל היה בן אחת-עשרה כשנרצח המלך חביב אללה ח'אן [1901-1919] בפברואר 1919. הוא מתאר את בריחת היהודים לבית הכנסת כששומרים מוסלמים מגינים עליהם מבחוץ (מישאל-אפגניסטן, עמ' 27-28). בכל פעם שחששו מביזה הסתירו היהודים את דברי הערך. משום שנחשבו לאמידים הם היו יעד קבוע לביזה. מתתיה גרג' אף המציא חידוש לשוני משלו להסתרת הרכוש: 'מטמוניה/מטמוניות' ('סליק' בעגה של ימינו).

⁵ בהאשמות אלה האשימו הרבנים את המהנדס אברהם מוב.

⁶ בסעיף נ להלן, הוא מעריך את מספר היהודים בהראת בכ-4,000 נפש. נתונים מספריים על הקהילה ושלוחותיה ראה יהושע-מנדחי ישראל, טבלה 2, עמ' 353-355.

בראשו, אך קצין אחר שהכירו ציוה לחייליו להוליך את היהודי הביתה ולא לשלוח בו את ידם, ודבר זה המעיט את הפחד במקצת ונתן את התקוה בלב שהפעם אולי יצאו [היהודים] בשלום מענין ביש זה.

מא. אברהמוב מגורש מאפגניסטן